

ВІДГУК

опонента професора кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету, доктора педагогічних наук,
професора **БАКУМ Зінаїди Павлівни**
про дисертацію **ЧАЙКИ Оксани Ігорівни** на тему:
«Теорія і практика виховання полі- та мультикультурності у майбутніх філологів»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за науковою спеціальністю 13.00.07 «Теорія і методика виховання»

Актуальність теми дослідження

В умовах сьогодення спостерігається активний міжкультурний взаємообмін професійним і культурним досвідом, що спонукає українсько- та іншомовних репрезентантів установлювати діалог культур. Важливим чинником ефективної взаємодії між народами є оволодіння не лише мовними, а й культурними знаннями, що передбачає урахування звичаїв, традицій, особливостей світосприйняття, завдяки чому уможливується формування особистості, здатної послуговуватися лінгвокультурними знаннями, вербальними/ невербальними засобами в різних ситуаціях спілкування, поважно ставитися до розбіжностей мислення, традицій, звичаїв народів тощо. Відбувається порівняння компонентів рідної та нерідної культур, що сприяє оволодінню як лінгвістичним матеріалом, так і інформацією про іншомовну картину світу, що запобігає негативному перенесенню умінь і навичок із рідної мови в іноземну, дозволяє осягнути лінгвокультурні феномени з позиції носія. Здобувачка справедливо зауважує, що освіта сьогодні розвивається в умовах соціальних, економічних, етнічних і духовно-моральних проблем, міжнаціональних конфліктів, війни в Україні. Усе це, за словами здобувачки, загострює проблему адаптування людини в іншокультурному середовищі.

Авторка розв'язує низку суперечностей на різних рівнях (соціально-педагогічному, науково-педагогічному, науково-практичному); вказує на недостатню розробленість педагогічної технології виховання полі- та мультикультурності майбутніх філологів, що увиразнює прогалини, які потребують доопрацювання, переосмислення й обґрунтування педагогічної технології виховання полі- та мультикультурності, яка наразі характеризується несистемністю педагогічних впливів на відповідні процеси в сучасних закладах вищої освіти.

Про важливість і актуальність порушеної в дисертації проблеми свідчить те, що сьогодні відсутнє спеціальне комплексне дослідження, присвячене питанню мультикультурної освіти й виховання, хоч, як переконує здобувачка, науковці у своїх студіях з'ясовували різні аспекти полікультурної освіти і виховання.

Дисертацію виконано відповідно до базових положень, висновків та рекомендацій, пов'язаних зі Стратегією національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки, Стратегією розвитку вищої освіти України на 2021–2031 роки, Конвенцією про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження. Наукові результати, теоретичні засади та висновки дисертації безпосередньо пов'язані з тематикою науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України: «Підготовка та реалізація перекладацьких проектів у закладах вищої освіти» (державний номер реєстрації 0118U004694), у межах якої розроблено концепт виховання полі- та мультикультурності майбутніх філологів у ЗВО. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол № 1 від 11 серпня 2023 року).

З огляду на сказане тема дисертації Чайки Оксани Ігорівни «Теорія і практика виховання полі- та мультикультурності у майбутніх філологів» є важливою й актуальною, що водночас підтверджується її теоретичним, методологічним та емпіричним наповненням, упровадженням результатів в освітній процес закладів вищої освіти, а також апробацією на всеукраїнських і зарубіжних наукових заходах.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення, висновки і результати, подані в дисертації, оцінюємо як теоретично, методично й емпірично виважені та достовірні, оскільки вони ґрунтуються на використанні методів дослідження: теоретичні (аналіз і систематизація концептуальних позицій науково-методичних джерел для визначення теоретико-методологічних засад та понятійно-категорійного апарату; узагальнення теоретичних засад задля визначення стану розробленості проблеми дослідження; теоретичне моделювання для створення структурно-змістової моделі технології виховання полі- та мультикультурності; аналітичне прогнозування для обґрунтування педагогічних умов розвитку полі- та мультикультурності мовної особистості майбутніх філологів); емпіричні (анкетування, тестування, педагогічне спостереження, проблемні ситуації задля виявлення рівня сформованості компонентів полі- та мультикультурності; педагогічний експеримент для перевірки ефективності розробленої технології виховання полі- та мультикультурності тощо); методи математичної статистики для визначення значущості отриманих результатів експерименту в процесі статистичного опрацювання.

Застосування доцільних для наукового пошуку теоретичних, емпіричних і статистичних методів дало змогу здобувачці реалізувати основні дослідницькі завдання й мету наукової роботи.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, сформульовано об'єкт, предмет, мету, завдання.

Для виконання *першого завдання* (визначити науково-методологічні засади виховання полі- та мультикультурності майбутніх філологів у закладах вищої освіти) здобувачка з'ясовує теоретико-методологічні засади процесу виховання полі- та мультикультурності майбутніх філологів у закладах вищої освіти з урахуванням сучасних світових тенденцій професійної підготовки та виховання майбутніх фахівців у контексті між- і кроскультурної взаємодії. Визначає рівні: методологічний (концепція, наукові підходи, закономірності, принципи); теоретичний (зміст і структурні компоненти), технологічний (функції, методи, педагогічні умови, етапи); методичний (діагностувальний інструментарій та моніторинг), що забезпечують результативність виховання майбутніх фахівців як полі- та мультикультурну і полілінгвальну мовну особистість.

Схвальними є те, що Оксана Чайка уточнює й потлумачує таку категорію, як «полі- й мультикультурна мовна особистість майбутнього філолога» – якісна характеристика педагога-філолога, що є компонентом загальної та професійно-педагогічної культури особистості майбутнього філолога і характеризується гармонійним поєднанням таких якостей: полі- та мультикультурна особистість – це особистість, яка є суб'єктом полілогу культур з яскраво вираженою активною життєвою позицією, володіє розвиненим почуттям емпатії та толерантності, емоційною стійкістю, вмінням жити у мирі та злагоді з людьми як представниками різних культурних груп, здатна до успішного самовизначення та продуктивної професійної діяльності в умовах культурного різноманіття суспільства.

Полі- та мультикультурну мовну особистість визначено як особистість, у структурі якої сформовано комплекс компетентностей, що дозволяє їй орієнтуватися у соціокультурній, етнокультурній та індивідуально-культурній концептосферах, що забезпечує їй активну взаємодію з представниками навколишніми.

У межах *другого завдання* – з'ясувати генезис проблеми полі- та мультикультурного виховання для майбутніх філологів у контексті інноваційного розвитку – здобувачка розглядає генезис викликів освіти для майбутніх філологів у закладах вищої освіти й обґрунтовує наукові підходи, покладені в основу процесу виховання полі- та мультикультурності майбутніх філологів: системний, що дозволяє розглядати полі- та мультикультуру як сукупність структурних компонентів; культурологічний, який ураховує освоєння культурних універсалій; аксіологічний – визначає ціннісні основи виховання полі- та мультикультурності; рефлексивний, що передбачає пізнання інших культур через культурну рефлексію та критичну самооцінку; підхід до вибору/формування освітнього середовища, що вимагає створення полі- й мультикультурного освітнього простору сучасного ЗВО як культурно-виховного середовища з діалогічною й полілогічною взаємодією.

На підставі аналізу філософських і психолого-педагогічних джерел та практичного досвіду уточнено сутність і структуру полі- та мультикультурності майбутнього філолога (*третьє завдання*). Обґрунтовано такі категорії, як «полікультурність», «мультикультурність».

Позитивним у роботі є визначення критеріїв і показників полі- й мультикультурної вихованості у філологів: світоглядно-пізнавальний, емоційно-ціннісний, мотиваційно-комунікативний, діяльнісно-рефлексивний мовно-естетичний. Обґрунтовано рівні сформованості полі- та мультикультурності у майбутніх філологів (креативний, достатній, початковий).

З'ясування *четвертого завдання* (визначити провідні ідеї концепції виховання полі- та мультикультурності у майбутніх філологів у закладах вищої освіти) відбувається через виокремлення основних ідей концепції виховання полі- й мультикультурності майбутніх філологів у ЗВО, які ґрунтуються на принципах толерантності, культурної компетентності, (бі)полілінгвальності й між-/кроскультурної комунікації й віддзеркалюють розвиток особистості, зорієнтованої на глобальні цінності та культурну різноманітність. Унаслідок зазначеного відбувається формування самостійної, толерантної особистості з розвиненим демократичним світоглядом та готовність до співпраці в умовах глобального світу.

Розв'язуючи *п'яте завдання* (обґрунтувати педагогічну технологію виховання полі- та мультикультурності у майбутніх філологів у закладах вищої освіти), дисертантка виокремлює технології, які є результативними для виховання полі- й мультикультурності: технології засвоєння знань про різні культури та культурні процеси; особистісно орієнтовані технології виховання культури міжособистісного спілкування; інтерактивні та проблемно-пошукові освітні технології, технології діалогової взаємодії. А також визначає основні характеристики: співпраця, діалог, діяльнісно-творчий характер, спрямованість на захист індивідуального розвитку людини, надання їй вільного, захищеного простору, прийняття самостійних рішень, різноманітність способів, форм і прийомів творчого самовираження особистості її культурної ідентифікації.

У межах виконання *шостого завдання* (розробити структурно-функційну модель технології виховання полі- та мультикультурності майбутніх філологів та визначити етапи її ефективного функціонування) проілюстровано педагогічну систему, складниками якої є функціонально пов'язані між собою етапи процесу становлення полі- та мультикультурної мовної особистості майбутнього філолога; охоплює всі структурні компоненти;

запропоновано чотири функційні блоки: цільовий; концептуально-методологічний, змістово-процесуальний; критеріально-результативний. Утілення змістового наповнення моделі в освітній процес, за словами здобувачки, передбачає активний процес засвоєння здобувачами освіти лінгво-культурологічних знань та навичок комунікації декількома іноземними мовами; майбутні філологи формуються як особистості з якостями полі- та мультикультурної мовної особистості, здатні до саморефлексії, культурно-духовного розвитку та культуротворчої діяльності. Окрім того, фахівець є реформатором і модератором культур, здатний взаємодіяти з будь-ким та успішно працювати в глобальному середовищі. Виховання полі- й мультикультурності у майбутніх філологів зосереджене на комунікативній взаємодії та формуванні розуміння феноменів людського життя.

З'ясовуючи *сьоме завдання* (розробити науково-методичне забезпечення та спроектувати процес реалізації технології виховання полі- та мультикультурності майбутніх філологів як учителів, викладачів і перекладачів сучасних мов у цілісному освітньому процесі ЗВО), дисертантка створює науково-методичне забезпечення й спроектовує процес реалізації технології виховання полі- й мультикультурності у майбутніх філологів, що презентовано діяльністю педагогічної студії «Полі- й мультикультурне виховання здобувачів вищої освіти» з чинним семінаром-тренінгом для викладачів і кураторів академічних груп «Виховання полікультурної особистості майбутніх філологів: методологія, теорія і практика» та діяльністю «Тренінгового центру міжкультурних комунікацій і толерантності» для майбутніх філологів; упровадженням в освітній процес інтегрованого спецкурсу «Полі- й мультикультурність для майбутніх філологів»; реалізацією програми індивідуального полі- й мультикультурного розвитку здобувачів освіти «Самопроекування полі- й мультикультурної мовної особистості філолога»; авторського тренінгу «Коуч-технології в самовихованні полі- й мультикультурної мовної особистості філолога». Оксана Чайка визначає комплекс педагогічних умов: а) дидактичні б) виховні в) акмеологічні.

У межах *восьмого завдання* (експериментально перевірити ефективність розробленої технології виховання полі- та мультикультурності у майбутніх філологів у цілісному освітньому процесі ЗВО) здійснено експериментальну перевірку ефективності розробленої технології й визначено валідність отриманих результатів у ЗВО. Відповідно до визначених критеріїв, показників і рівнів проведено констатувальний етап експерименту, результати якого уможливили визначення вихідного рівня сформованості кожного з компонентів полі- та мультикультурності майбутнього філолога, засвідчили необхідність формування усіх компонентів полі- та мультикультурної особистості.

Упровадження експериментальної програми проводилося у таких напрямках: формування методичної компетентності викладачів закладів вищої освіти, які взяли участь в експерименті; реалізація технології виховання полі- та мультикультурності під час аудиторних занять, науково-дослідної, проєктної діяльності, виробничої практики та позааудиторних виховних заходів; самоосвіта, самовиховання та самореалізація. Упроваджено науково-методичне забезпечення і спроектовано процес поетапної реалізації технології виховання полі- та мультикультурності майбутнього філолога в освітньому процесі ЗВО.

Якісні зміни, що відбулися у знаннях, уміннях і навичках студентів можна охарактеризувати як сформовані, що свідчить про результативність упровадження розробленої технології виховання полі- та мультикультурності в освітній процес ЗВО.

Наукова новизна одержаних результатів

Ціннісною є наукова новизна праці Оксани Чайки. Уперше розроблено теоретико-методологічні засади виховання полі- та мультикультурності майбутніх філологів у ЗВО, що відповідають сучасним світовим тенденціям професійної підготовки. Означені засади передбачають рівні: методологічний, теоретичний, технологічний, методичний. Обґрунтовано та поетапно реалізовано технологію виховання полі- та мультикультурності майбутнього філолога, подану як поетапне формування позитивної мотивації до полі- та мультикультурного становлення, розвитку полілінгвальної свідомості, естетичних почуттів та проявлення зацікавленості до вітчизняної та світової культури, освоєння лінгвокультурологічних знань та цінностей на основі толерантності та емоційної саморегуляції в процесі діалогу культур, що проявляється в здатності здійснювати міжкультурну комунікацію, використовувати технології полі- й мультикультурного виховання; рефлексію педагогічної діяльності з подальшим прагненням до професійного мовленнєвого й полі- та мультикультурного саморозвитку. Уточнено зміст понять: «полі- та мультикультурність», «полі- та мультикультурна мовна особистість» «полі- та мультикультурна й полілінгвальна (мовна) особистість майбутніх філологів». Розроблено критерії і показники полі- й мультикультурної вихованості у майбутніх філологів: світоглядно-пізнавальний, емоційно-ціннісний, мотиваційно-комунікативний, діяльнісно-рефлексивний, мовно-естетичний. Удосконалено: діагностичний інструментарій, науково-методичний супровід і технологічне забезпечення процесу виховання полі- та мультикультурності у майбутніх філологів у практиці ЗВО через реалізацію інструментів коучингового портфоліо (коучингова бесіда; постановка цілей індивідуальних, групових і командних; проміжні етапи результатосформованості поставлених завдань; модерація, медіація, фасилітація як фундаментальні засади формування кінцевого результату тощо). Подальшого розвитку набули дослідження актуальних проблем полі- й мультикультурності в умовах сучасної інтеграції й глобалізації світових процесів у соціокультурній, геополітичній та економічній площинах; узагальнення досвіду полі- та мультикультурного виховання.

Повнота викладу основних результатів дисертації

в опублікованих працях, зарахованих за темою дисертації

Джерельною базою дисертації стали фундаментальні наукові праці українських та зарубіжних учених, закони, нормативно-правові акти України.

Основні положення дисертації здобувачки опубліковано в 62 наукових працях, з яких монографія, 22 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 12 статей у періодичних наукових виданнях, включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України та/або у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 6 статей/розділів у колективних монографіях, 13 статей у періодичних наукових виданнях інших держав, 8 тез наукових доповідей.

Практичне значення одержаних результатів

Практичне значення полягає в тому, що: основні результати і висновки дослідження можуть бути використані в освітньому процесі ЗВО під час викладання психолого-педагогічних дисциплін, проведення курсів основних методик, спеціальних курсів, семінарів, тренінгів, організації наукової діяльності студентів, а також під час проведення виробничої й педагогічної (перекладацької) практики в навчальних закладах вищої освіти. Їх можна використовувати для підвищення педагогічної майстерності викладачів і перекладачів у системі післядипломної педагогічної освіти, у процесі розроблення нормативних

і варіативних навчальних курсів з педагогічних дисциплін підготовки магістрів за спеціальністю 035 «Філологія» «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська», «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – німецька».

Ідентичність змісту реферату та дисертації

Реферат повною мірою відображає основні позиції дисертації, оскільки в ньому презентовано результати наукової новизни, отримані на основі опрацювання належної кількості наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників. У змісті реферату подано науково-методологічні та прикладні положення, практичні рекомендації й узагальнювальні висновки.

Відсутність академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації

Під час вивчення матеріалів дисертації, аналізу наукових публікацій авторки не виявлено ознак порушення принципів академічної доброчесності (самоплагіат, фабрикація, фальсифікація). Відповідно, дисертація Оксани Чайки є самостійним дослідженням та не містить порушень академічної доброчесності. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Зауваження та дискусійні положення до дисертації

Загалом позитивно оцінюючи науковий рівень розробок здобувачки в результаті проведених досліджень, обґрунтованість отриманих результатів, вказуємо на певні дискусійні положення і зауваження до роботи, а також висловлюємо окремі побажання.

1. Схвальним є те, що Оксана Чайка у вступній частині дослідження апелює до нормативно-правових актів («Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки», «Стратегія розвитку вищої освіти України на 2021–2031 роки», «Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження»). Однак, у дисертації ключові положення означених документів лишилися поза увагою. Окрім того, вартувало б розглянути настанови, актуалізовані в Законі «Про освіту», Законі України «Про вищу освіту», Держаному стандарті вищої освіти, у яких визначено пріоритетні орієнтири для формування, розвитку й виховання полі- й мультикультурності майбутніх філологів.

2. Висловимо зауваження щодо логічних помилок, які трапляються під час створення академічних текстів. На жаль, в аналізованій праці подекуди порушено кореляцію між такими важливими складниками, як зміст, завдання дослідження, висновки до розділів, загальні висновки. Ці недогляди впливають на сприймання ключових позицій дисертації, усвідомлення їх результативності.

3. Дисертантка робить спробу уточнити й потлумачити низку базових понять дослідження, наприклад, «полі- й мультикультурна мовна особистість», «полі- й мультикультурна мовна особистість майбутнього філолога». Під час захисту сподіваємося почути уточнення позиції дисертантки щодо *особливостей* полі- й мультикультурності майбутнього філолога.

4. Логічним у дисертаційних працях такого зразка є розділи, присвячені теоретичним та методологічним засадам дослідження, у яких з'ясовують ключові поняття, концептуальні ідеї, нормативно-правову базу тощо. З нашого погляду, перший та другий розділи дещо дублюють один одного. Порівняймо назви: «Теоретико-методологічні засади виховання полі- й мультикультурності у майбутніх філологів у закладах вищої освіти» та «Теоретичні основи виховання полі- й мультикультурності у майбутніх філологів у закладах вищої освіти». Тим самим переобтяжують дослідження повторюванням позицій, висновків, тлумачень.

5. Дослідниця закономірно порушує питання щодо вивчення генези понять «полікультурність», «мультикультурність», «кроскультурність», «біокультурність», оскільки означені категорії є базовими для дослідження. Зауважує, що їх необхідно розглядати у певній послідовності понятійного ряду: «полі-/мульти» – «культура» – «полі-/мультикультурність» – «культура освіти» – «полі-/мультикультурність в освіті» (с. 49). Робота виграла б, якби на сторінках дисертації здобувачка докладніше розглянула означені феномени, проаналізувала сучасні напрацювання (сьогодні є достатня кількість досліджень українських та зарубіжних науковців з порушеної проблематики), виокремила ті, які стали ключовими для виховання полі- й мультикультурності майбутніх філологів у закладах вищої освіти.

6. Прикметною ознакою сучасного стану розвитку української освіти є компетентнісна парадигма, яка усталилася в Україні внаслідок інформаційних, глобалізаційних процесів та викликів сьогодення, запитів і потреб інформаційного світового суспільства. На жаль, у дослідженні поза увагою авторки залишилося обґрунтування компетентнісної освіти загалом і компетентнісного підходу зокрема, який в чинному законодавстві визначено як стратегічний.

7. Зауваження пов'язане з використанням у дослідженні наукової літератури. З нашого погляду, у реаліях повномасштабного вторгнення й агресії росії проти України доцільніше послуговуватися надбаннями вітчизняних та зарубіжних психологів, педагогів. Усі здобутки, оприятлені у змісті публікацій Д. Леонтєва, М. Біблера, І. Кона, Ю. Пасова, С. Рубінштейна, М. Бахтіна, Л. Виготського написані мовою окупантів. Окрім того, велика кількість ідей, опублікованих ще в минулому столітті означеними авторами, сьогодні набули переосмислення і досліджені сучасними науковцями.

Зауваження, висловлені вище, мають подекуди дискусійний характер, не применшують наукову новизну, теоретичну та практичну значущість дисертації, яка рецензується.

Загальна оцінка дисертації

Дисертація Чайки Оксани Ігорівни на тему: «Теорія і практика виховання полі- та мультикультурності у майбутніх філологів», подана на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за науковою спеціальністю 13.00.07 «Теорія і методика виховання», є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, у якій її авторка отримала нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують наукове завдання, яке має значення для розвитку педагогічної галузі, теорії та методики виховання.

За рівнем теоретичної, методологічної та прикладної значущості, наукової новизни, а також за змістом та оформленням дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог про оформлення дисертації», Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17 листопада 2021 року, а її авторка Чайка Оксана Ігорівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора педагогічних наук за науковою спеціальністю 13.00.07 «Теорія і методика виховання».

Опонент

професор кафедри української мови
Криворізького державного
педагогічного університету,
доктор педагогічних наук, професор

